

Tragikus miszterium.

Irta: Dr. BÁRÁNY GERŐ

Tragikus miszteriumnak kell tartanunk az egész létet általában. *Miszterium* azért, mert megoldhatatlan rejtély. Megoldhatatlan, ha a megértés céljából közeledünk hozzá, de valójában akkor is megoldhatatlan, ha cselekvésünkkel életünk feladatait teljesíteni óhajtjuk. Mindnyájunknak dolgunk végezetlenül kell távoznunk az életből. Egészen bizonyosan tragikus miszterium az élet, és hogy a mi életünk valóban tragikus miszterium, erről sajnos legközvetlenebb tudomásunk van.

Csoda a világ léte általában. Ennél még nagyobb csoda az élet s nyilvánvalóan a legnagyobb csoda az ember élete, amiben a szellem élete legközvetlenebbül jelentkezik előttünk. Ez a miszterium, a lét, élet és szellem mysterium magnum-a, szemelláthatóan *tragikus miszterium*. Mert *mindeneknek keletkezése magában viseli már az elmulás csiráját*.

A bibliai tanítás szerint Isten semmiből teremtette a világot. A világ tragikus felfogása úgy is kifejezhető, hogy az egész világ, – az élettelen, élő, de még a szellem-világ is, – magán viseli eredetének bélyegét.

A világ maga, amint, méltóságosan nyújtózkodik a tér és idő végtelenségében, mindenesetre felemelő látvány és felemelő elgondolás, ami bennünk a fenséges érzelmét kelti. A világ nagyszerűsége még meghatározódik az által, hogy a világban megjelenik az élet, a szellem élete; – az emberi élet pedig betetőzi ezt a nagyszerű, fenséges rendszert. Az emberi élet, amelynek nyilvánvalóan legtartalmasabb eleme is, meg célja is a szellemi, illetőleg a szellem-erkölcsi élet, a létnek általában, tehát az egész mindenségnek is, különösen, magasztos értéket kölcsönöz.

Az embernek pusztá megjelenése is egészen különös értéket ad a létnek és a világnak. Hogy ez így van, azt könnyen megérthetjük, ha a világot elképzeljük – az ember nélkül. Az sem kétséges, hogy maga a szépség is olyan, amihez mindenesetre szükséges a szépet megismerő és felismerő alany, tehát megint az ember.

Az állatvilág intelligenciája aligha alkalmas arra, hogy a világban s a világ dolgaiban megnyilatkozó szépséget felismerje és elismerje. Lehet, hogy a világ dolgai magukban is, a megismerő alany nélkül is, szépek, – ez ugyan nekünk embereknek egyenesen elképzelhetetlen, – *de e szépség felismeréséhez szükséges az emberi intelligenciának a megjelenése*.

Akárminő véleménnyel legyünk is a megismerő alany szerepéről és a tapasztalat keletkezéséről, az kétségtelen, hogy ha önmagunkat kitörőlnők ebből a világból, az operáció után megmaradt világ egészen más volna

mostani világunknál s a mostani világunknak színei, hangjai, szépségei hiányoznának abból a másik, abból az igazában elképzelhetetlen világból.

I.

Ha a világot *kívülről* nézzük, – már pedig nézni igazán csak *kívülről* nézhetjük a *külvilágot*, – *rendet, mértéket, rendszerességet és szépségei látunk benne*. Ritmust látunk az éjjel és nappal változásában, az évszakok egymásra következésében, a tenger életében. Rend, bámulatos rend van a világban. Az anyagi világ a térbeliség világa s a térbeliség világára pedig kivételt meg nem tűrően érvényesek a mértan törvényei. Általában az egész fizikai világra minden kivétel nélkül érvényesek a fizikai törvények. Az egész világ *kívülről* akár a fizikai törvényszerűség anyagának is tekinthető. Örök törvények uralma alatt áll az egész mindenség, mind a maga egészében, mind pedig legapróbb részleteiben.

A költőknek és filozófusoknak figyelmét minden időkben különösen a csillagok ragadták meg, a *csillagok, amelyek mintegy jelképei az örök törvényszerűségnek s egyszersmind az örök kötelességteljesítésnek is*. De nemcsak rendet, törvényszerűséget és rendszerességet árul el a *külvilág*, hanem határozottan olyan a világ kicsinyben és nagyban egyaránt, amire legtöbbször a szép jelző is találó. A *világ*, úgy látszik, a *kimeríthetetlen szépség forrása is*. Kimeríthetetlen ez a forrás azért is, mert a természet minden látszólagos ismétlésében is állandóan újat, azt lehet mondani olyasmit produkál, ami eddig soha nem is volt ezen a világon. Mindennap más a napfelkelte és minden naplemente különbözik minden eddigi és minden ezután való naplementétől. Minden szépsége ilyen a természetnek. Nemcsak az és annyi igaz, hogy minden táj különbözik minden más tájtól, de volta-képpen ezen a világon minden állandó változásban lévén, igazában minden táj minden pillanatban más és más is. *Végtelen a világ. Végtelen térben és végtelen időben. De végtelen a világ szépségben is*. És csodálatosan, ami nem szép, még az is alkatrésze lehet a szépnek, ha másképp nem az ellentét által.

Ebben a világban élünk mi, valódi „élő tükrei a világegyetemnek”.

Ebben a minden tekintetben fenséges világban mi *nemcsak* amolyan *statiszták vagyunk, hanem igen előkelő szerep jut nekünk*, mind a világ megismerésében, mind pedig a világ működésében. Tagadhatatlan ugyanis, hogy a világ nagyban és egészben nekünk olyan, amilyennek megismerjük, mint amilyené azt mi formáljuk. Cselekvésünkkel pedig részt veszünk a világ működésében s alkotásainkkal minden bizonnyal gazdagítjuk, gyarapítjuk a világ értékeit. Bár talán az egész emberiség minden alkotása is semmivé zsugorodik össze a világgal szemben s minden népek összes alkotásai még annyit sem jelentenek talán a világban, mint egy csepp a tengerben, azért egészen bizonyos az, hogy, mondjuk, az Iliás, a biblia, – de mondjuk általánosabban a tudomány, a művészet, a filozófia és a vallás alkotásai, általában *az emberi szellemnek az ideálok még pedig a legnemesebb ideálok által irányított alkotásai nem kicsinylendő értéket jelentenek a világban*.

Milyen felemelő, fenséges dolog lehet ebben a világban élni, amiben a legnagyobb rend, legharmonikusabb törvényszerűség uralkodik s ami tele van minden ízében felemelő, lelket, szívet és elmét derítő szépséggel s

amelynek nagy értékeit alkotásunkkal még gyarapítani bírjuk.

Mindezt látva, mindezt tudva, az volna a világon a legtermészetesebb dolog, hogy ezek után *kikiáltssuk az emberit a világ legboldogabb lényének*. Ezt azonban ellenzik a tények. Érdekes az is, hogy az emberek, műveltek s műveletlenek egyaránt, legboldogabb kornak a gyermekkort tartják. Mert *a gyermekkorban a tudatosság nem rontja még meg az élet harmóniáját s ezzel egyidejűleg magát az emberi életet is*. A boldogságot aligha az intelligencia kifejlésében találhatjuk meg. S ha a felvetett kérdésnek kérdezésétől és megválaszolásától nem riadunk vissza, akkor azt kell mondanunk, hogy az állat boldogabb, mint az ember s ha túlozzuk ezt a gondolatot, elmondhatjuk: a növényvilág általában boldogabb, mint az állatvilág, mert nincs fogékonysága a fájdalom iránt, s ha meg egyáltalában lehet boldogságról beszélni az élettelen természetben, úgy azt kell mondanunk, hogy itt a legnagyobb a boldogság. Paradoxonnal úgy is kifejezhetjük ezt a gondolatot, hogy a boldogság ott a legnagyobb, ahol megszűnik a boldogság és annak lehetősége.

II.

A természet világa fölé emelkedik a kultúra világa. Ez a világ olyan-nak látszik, amely tényleg mindenben a természet fölé emelkednék. Ami a természetben tudattalan volt, itt tudatossá válik. A természet világában is lehetett rend, rendszeresség és törvényszerűség, de mi mindez ahhoz képest, amit a Kultúra világa tár elénk?

A természet világával szemben áll a szellem, világa, amelynek központja többé nem a külvilág, hanem a belső világ, nem a testiség, hanem a lélek világa. Itt is van rend, itt is van szépség, de ez nem a geometriának rendje s nem a fizikai szépség, ez a lélek rendje s a lélek szépsége. Itt ebben a világban is van nehézkedés, csak hogy itt a lélek vágyódása az, ami mindeneket betölt s ez a vágyódás ad szárnyat a léleknek abból a célból, hogy semmiféle nehézséget és akadályt nem ismerve kövesse a maga törvényeit és szabályait, amelyek a legmagasztosabb magasságokba emelik az embert, az eszmények világába, amely szebb is, jobb is és igazibb is, mint amilyenek ezt a világot leggazdagabb fantáziánk legmerészebb röptében is el tudnók képzelni.

Ha e magasztos magasságból ismét a földre, a mindennapi életünk közönséges dolgai közé ereszkedünk le, akkor is azt kell mondanunk, hogy a természet rendjét, ami mondjuk a geometriában megnyilvánul, amibe valójában ez egész fizikai világ bele van építve, még sem lehet összehasonlítani akárcsak a kultúremberiség jogrendszerével sem, amikbe a kultúremberiség egész élete bele illeszkedik, vagy plane nem hasonlítható a természet törvényszerűsége az etikai szabályok rendszeréhez, amely nemcsak rendkívüli finomsággal és érzékenységgel szabályozza az emberi akaratot s akarati cselekvéseket, hanem amikor ezt teszi, akkor egyszersmind arra is törekszik, hogy az emberi cselekedetekkel értékeket még pedig emberi megállapítás szerint – a legfőbb értékeket valósítsa meg.

Lehetséges, – ámbár ezt a fizikai világ kifejezetten, hogy úgy mondjam kézzelfoghatólag avagy erősen szembeszökően nem árulja el, – hogy maga a fizikai világ léte és működése is bizonyos értékek megvalósítása céljából történik, de a kultúra világa hangos, félre nem érthető beszédes-

séggel elárulja, hogy igenis céloknak, értékeknek köszöni létét is – és hogy az ember minden kultúrtevékenysége célok és értékek szolgálatában áll. Sőt alaposabb elemzés útján könnyűszerrel megállapítható, hogy az egész kultúra, az ember minden kultúrtevékenysége emberileg legmagasabb és legmagasztosabb célok és értékek szolgálatában áll.

Igen, igen: a földön állunk, itten vetjük meg szilárdan lábainkat, de az égbe nézünk. Hihetjük, hogy ha a földön derekasan elvégezzük dolgunkat, akkor rendeltetésünknek is eleget teszünk. Eleget teszünk annak a rendeltetésünknek, amely már nem tapad minden ízében a földhöz, hanem a földről felemeli az embert – az erkölcsiség révén a kötelesség tudatának erejével az elképzelhető legmagasabb magasságba, ahol egész lényünket áthatja az az érzés, – ami kezdetben csak homályos sejtésként jelentkezik, de hovatovább mind tisztábbá, világosabbá és érthetőbbé válik bennünk, hogy *amikor létünket erkölcsi létnek ismerjük el s amikor feladatunkat az erkölcsiségnek, minden áron, – ha kell önmegtágadás és önfeláldozás árán – való megvalósítását ismertük el, akkor voltaképpen az istenség intencióit valósítjuk meg s így mintegy az istenség munkatársává válunk.*

Az erkölcsiség szolgálatában levő helyes kulturát olyan emberi alkotásnak is tekinthetjük, amelyet az istenség intencióját teljesítő ember létesít akkor, amikor rendeltetését betölti ezen a földön. Ez is mindenestre egyik, talán éppen legfontosabb oka annak, hogy azt mondtuk, – s joggal mondhattuk, – hogy a kultúra minden tekintetben a természet fölé emelkedik.

A kultúra maga is mint nagy és szent dolog jelentkezik, épp úgy, sőt talán még inkább mint a természet – s jóllehet a kulturát és a kultúrtevékenységet irányító elvek, célok, értékek nekünk inkább érthető nyelven, jelentésüket és értelmüket is felfedő módon szólnak hozzánk, azért mégis azt kell mondanunk, hogy a kultúra is mint misztérium mered reánk, mert a kultúra is olyan valami, ami emberi célokat szolgál, még akkor is, ha e célokat az istenség céljainak tüntetjük is fel, avagy ha ezeket a célokat valóságosan az istenség céljainak tekintjük is.

Úgy látszik hamis útra tévedtünk. A kultúra csak látszólag szolgálhatja az ember célját, a természet sem szolgálja az ember célját. A természet legalább is közömbös az emberrel és az ember céljaival szemben, a kultúra pedig egyenesen áldozatot követel az embertől. A legmagasabb fokon, ott ahol a kultúra teljesen az erkölcsiség szolgálatában áll, egyenesen önmegtágadást és önfeláldozást követel az embertől. Mintha éppen azt lehetne állítani, hogy sem a természet, sem a kultúra nem mozdítja elő sem nem szolgálja az ember célját, *az ember boldogságát.* Ez pedig azért van, mert *abban a világban, ahol halát van, egyáltalában nem lehet boldogságról beszélni.* Sem a természet világában, sem a kultúra világában nem is lehetséges a boldogság abban a világban, amelyhez szintén teljes egészében hozzátartozik az ember: a történet világában. *Nem az emberi boldogság a célja a kultúrának és nem az emberi boldogság a célja a történetnek sem. De azért mégis igaz az, hogy minden ember tényleg mindig és minden körülmények között a boldogságra törekszik.* Ez a visszásság is egyik oka annak, hogy az egész világot, de különösen az emberi életet tragikus misztériumnak kell tekintenünk, amely annál tragikusabbá válik, minél tartósabban szegezzük reá tekintetünket.

Kétségtelen, hogy az ember érzéki eszes lény. Mint érzéki lény a fizikai világ része, mint eszes lény pedig a kultúra világában otthonos. Mindkét világ tekinthető a jelen pillanatban, tehát abban a pillanatban, amelyben éppen mi élünk, s ez esetben tényleg az élet kizárja a halált. Ez azonban nyilvánvaló fikció. Életünkhöz s minden lény életéhez hozzátartozik a halál, de csak a legintelligensebb élőlényben válik tudatossá s ott mély hatásokat vált ki. *Vajda János* mondja:

*„Ki mondja meg, hogy mi történik ott,
Ama sötét üregben azután
Hogy koporsónkra lehányják a göröngyöt
S magunkra hagynak onnan távozó,
Siránkozó szeretteink? Ki mondja meg
Mi van a sírban, a halál után?
A sír mélyébe hasztalan kiáltok
Hiába itt minden rimánkodás,
Sírás-rívás és fogcsikorgatás.... e
Gyógyíthatatlan siketnéma hallgat.
A tudomány tántorogva, szédelegve
Tapogatózik az örök sötétségben?”*

Majd később:

*„Hisz és remél tehát föltétlenül,
Megnyugszik és ugyanazon kötélén
Ereszkedni le boldog áhitattal,
Sírjába, melynek éjjele előbb
Kétségbeejté a kételkedőt”*

S a költemény végén:

*„És lenn a mélységben tündöklenek
A csillagok és integetnek
Fenyégetőleg: ember, ember,
Ki ide tévedtél, ragadd kezedbe
A hit koporsókötélét szilárdul,
S el ne bocsásd többé soha!”*

Minden bizonnyal nagy igazságot fejezett ki *Aristoteles* akkor, amikor megállapította, hogy az ember társadalmi lény, olyan, aki reászorul a társadalomra és aki képes is a társadalom alapítására. De ezt a megállapítást ki kell egészíteni azzal a semmivel sem kevésbé nagy horderejű igazsággal, hogy az ember történelmi lény is. Olyan, akinek van története, olyan aki benne él a történetben s azt csinálja is. Ez azt jelenti, hogy az emberi lét gyökere a multban van, ahonnan öröklí az ember a halottak kinceit s jövője abban a jövőben van, amelyben a ma élő emberek már halottak lesznek – s az élet színpadára más szereplők lépnek. Ha az embert történelmi lénynek tekintjük, akkor az embert az időben tekintjük, vagyis voltaképpen az emberiségnek az időben lejátszódó életét vesszük tekintetbe, amihez hozzátartozik az egyéni élet születése és meghalása is.

Erre az életre pedig szösz szerint illik a most idézett *Vajda János Végtelenség* című versének erőteljes, megdöbbentően szép nyitánya :

„Ha járok a sirok között,
– S mikor nem ott jár a halandó?
Van-e a földön talpalatnyi tér,
Hol sírhalom nem domborult?
Van-e fűszál, virág a réten,
Mely hulla nem volt egykoron,
S ki tudja hányszor, mily alakban,
Mily szörnyű lét után?
Mert hát mi volna itt lehetetlen
Az örökké tartó időbeni?”

Goethe mondja, hogy a halál a természet műfogása abból a célból, hogy sok életét produkáljon. Ez lehetséges, bár meghalás, elmulás mássálevés nemcsak az élet világában van, hanem mindenütt a mindenségben. A mássá levés, a pusztulás, az elmulás az élet világában válik leginkább fájdalmassá, majdnem elviselhetlenné.

Az elmulás meglátása, értelmünkben tudatossá válása teszi elsősorban a mi életünket s ennek során az életet, a világot s általában az egész létet magát tragikus miszteriummá.

Am jó, beletartozunk a fizikai világba, ahol minden testi valóság ott-hon van, ahol az anyag halhatatlan, mert elpusztíthatatlan. Ad-e, adhat-e ez a halhatatlanság, ez az elpusztíthatatlanság valaminő vigaszt az élő és gondolkozó lénynek? Az anyag halhatatlansága és elpusztíthatatlansága a holt anyag elpusztíthatatlansága; paradoxonnal úgy is kifejezhetnők magunkat, hogy ez a halhatatlanság valójában a holt anyag halhatatlansága, kissé túlozva s kiélesítve ezt a gondolatot, úgy is kifejezhetjük, hogy ez *a halál halhatatlansága*. Ha meg a kultúrában s a történetben nézzük az embert, akkor igazában csakis az emberi alkotások fennmaradásáról s az emberi cselekedetek hatásairól s lényünknek, illetőleg életünknek, tevékenységünknek, alkotásainknak az emberek emlékezetében való továbbéléséről beszélhetnénk, ami semmiképpen sem kárpótolhat bennünket az elveszett életért, az öntudatos szellem pusztulásáért.

Értsük meg jól: itten nem arról van szó, hogy az élet értékét lemérjük az életben. Nem az itt a kérdés, hogy szép-e a világ s az életben mi van túlsúlyban: az öröm-e vagy a szenvedés? Itt arról van szó, hogy minden élet a halálba torkollik, itt valóban az élet haláltáncáról van szó, amely danse macabre enyhén szólva minden életet, a kellemes, a boldog, a nemes, a kultúrjavakat gazdagító, a történetet helyes irányba terelő tevékeny, gazdag, szép életet is tragikus miszteriummá avat. Szóról-szóra, betűről-betűre úgy van, ahogyan ezt a gondolatot *Horatius* egész lényünket megdöbbentően élénk tárja:

„Nézd az idő gyors röppenését,
Oh Posthumus, s bár jó valál,
Fölszántja arcodat a vénség,
És eljön érted a halál.”

(Ifj. Szász Béla fordítása.)

E tragikus miszteriumot, gyönyörű szavakban, komor egyszerűséggel világítja meg *Sophokles*:

„Sok nagyszerű van a földön,
Köztük az ember a legnagyobb,
Átkel a komor tengereken,
Haragos habok között
Előre törve merészen
A déli szél alatt.
Az örök istenáldta Gaea
Ő neki termi gyümölcsseit éven át,
Körül és körül barázdát.
A repülő vidám madárt
A vad állatok ezreit
És a vizek szülőtteit
Ügyesen bekerit
Haló fodraival az ember,
S eszével fogja meg.
Csalások fogásaival legyőzi
A sivatag vadjait
S a sörény borította nyakú paripát
Meg a szörnyű bérci bikát
Igába hajtja.
A beszédet, a gondolatot
Neki adta a sors egyedül
Törvényeket ő hoz a földön:
Elűzi fejéről a zord fagyot és záport,
a Zeus mennyköveit.
Esze mindent kitud,
S készen éri mindig a jövő.
Egy van, mi leveri őt: a halál.”

(Csiky G. ford.)

Az életet, a világot s általában az egész létet szemlélje, azt kell mondanunk, hogy határozottan tragikus miszteriummal állunk szemben, bár-hová tekintünk is, – és ebben a tragikus miszteriumban mi magunk, emberek, vagyunk a letragikusabb szerepők.